

Kesk- ja Ida-Euroopa riikide liitumine ehk nn „idalaienemine“ (viies ja kuues laienemisvoor)

2004. aastal leidis aset EL ajaloo seni suurim laienemine, mil Liiduga ühines korraga 10 riiki: Eesti, Läti, Leedu, Poola, Tšehhi Vabariik, Slovakkia, Ungari, Sloveenia, Malta ja Küpros. 2007 lisandusid neile veel Rumeenia ja Bulgaaria. Kuna tegemist oli valdavalt endisesse „idablokki“ ehk NSVL mõjusfääri või lausa koosseisu kuulunud riikidega, siis hakati neid laienemisringe üheskoos nimetama „idalaienemiseks“ ja vaatlema sisuliselt ühtse tervikuna – sarnaselt teisele ja kolmandale laienemisvoorule (Kreeka + Hispaania ja Portugal), mida samuti tihti vaadeldakse n-ö ühes komplektis. „Idalaienemise“ mõiste on õigustatud ka seetõttu, et nende laienemiste käigus nihkus Euroopa Liit geograafiliselt senisega võrreldes märkimisväärselt ida poole. Euroopa Liidu idapoolseimaks liikmesriigiks on nüüd Küpros, mis aga geograafiliselt kuulub koguni Aasiasse.

Sarnaselt Kreeka, Hispaania ja Portugali liitumisega 1980-ndatel aastatel olid ka kümne endise „idabloki“ riigi (**Eesti, Läti, Leedu, Poola, Tšehhi, Slovakkia, Ungari, Sloveenia, Rumeenia ja Bulgaaria**) liitumismotiivid küllaltki sarnased – seda nii omavahel kui ka võrrelduna teise ja kolmanda laienemisvooruga. Nagu Kreekal, Hispaanial ja Portugalil, nii olid ka mainitud KIE riikide puhul esmatähtsaks majanduslikud kaalutlused. Endise „idabloki“ riikide majanduslik mahajäämus Lääne-Euroopa arenenud riikidest oli eriti 1990-ndatel (vahetult peale NSVL lagunemist) tohutu, ning ilma EL liikmelisuseta ning sellega kaasnevate majanduslike eeliste ja toetusrahadeta oleks kindlasti olnud märksa raskem ja aeganõudvam seda ületada – täpselt nii, nagu omal ajal Kreeka, Hispaania ja Portugali puhul. EL majanduslik tugi uutele liikmesriikidele väljendus mitmetes erinevates aspektides. Juba mainitud erinevatele otsestele ning kaudsetele abi- ja toetusrahadele lisandus soodustava tegurina võimalus pääseda EL ühtsele turule ja saada osa selle mastaabist tulenevatest eelistest. Samuti soodustasid uute liikmesriikide majanduse arengut „vanadest“ liikmesriikidest tulevad investeringud. EL siseturu 4 vabadust (kaupade, teenuste, isikute ja kapitali vaba liikumine) laiemalt aitasid ja aitavad samuti siluda uute liikmesriikide mahajäämust enamjaolt jõukamatest vanadest liikmesriikidest. Samal ajal ei saa (taaskord sarnaselt Kreeka, Hispaania ja Portugaliga) mööda vaadata ka poliitilise olukorra stabiliseerimise ja „noorte demokraatiate“ tugevdamise argumendist. Enamus uusi liikmesriike (v.a. Malta ja Küpros) olid pikki aastakümneid olnud osa totalitaarsest süsteemist ning alles äsja (taas)loonud demokraatliku riigikorra. EL-lt loodeti toetust selle

kindlustamisel ja tugevdamisel ning ka EL ise („vanade“ liikmesriikide näol) nägi selles ühte peamist ja olulisemat missiooni „uute“ liikmesriikide suhtes. Demokraatlik riigikord, õigusriik, inimõiguste austamine jms on turumajanduse ja liikmekohustuste täitmise võime kõrval teatavasti ka osa nn Kopenhaageni kriteeriumitest (nõuded ja tingimused riikidele, mis soovivad liituda Euroopa Liiduga).

Samas oli viiendal ja kuuendal laienemisvoorul sarnasusi ka neljandaga. Nagu Soome ja Austria, nii soovisid ka KIE riigid ennast senisest märksa selgemalt Lääne-Euroopasse positsioneerida ja lahkuda NSVL lagunemise järel tekkinud „hallist tsoonist“. Liitumine Euroopa Liiduga aitas neil riikidel kiirendatud korras vähendada külma sõja aastatel tekkinud mahajäämust arenenumast Lääne-Euroopast ning kiiremini integreeruda ühtse Euroopa majandusliku ja poliitilise ruumiga. Lisaks soovile majandust arendada olid siin kindlasti olulisel kohal ka julgeoleku suurendamise motiivid. Tasub meenutada, et 1990-ndate kesksajal ei olnud NATO laienemise perspektiivid sugugi nii selged ja kindlad, nagu see lõpuks teoks sai – mõnede riikide puhul (nt Baltimaad) välistasid nii Venemaa kui mitmed lääneriigid selle võimaluse algul vägagi selgesõnaliselt. Liitumises Euroopa Liiduga nägi osa uusi liikmesriike (sh Eesti jt Baltimaad) muuhulgas võimalust ka kasvõi kaudselt oma julgeolekut kindlustada, kuna muud võimalused selleks olid algul üsna ähmased või lausa olematud.

Sarnasusi võib leida ka teiste varasemate laienemisringidega. Nii näiteks olid – sarnaselt Belgia, Hollandi ja Luksemburgiga 1950-ndatel – mitmete viimastes laienemisringides liitujate puhul olulised ka rahvusvahelise prestiiži tugevdamise kaalutlused. Valdav enamus 2004 ja 2007 aastal liitunud riikidest olid varem nii Euroopa kui ülemaailmses mastaabis üsna teisejärgulised tegijad. KIE riigid olid kogu külma sõja jooksul NSVL-st äärmiselt suures poliitilises, majanduslikus ja sõjalises sõltuvuses ning sisuliselt ei saanud rääkida iseseisvatest riikidest. Eesti, Läti, Leedu ja Sloveenia puhul ei olnud olemas isegi formaalset iseseisvust, vaid need riigid moodustasid osa (vastavalt) NSVL-st ja Jugoslaaviast. Eriti just viimati mainitud riikidele oli liitumine EL-ga rahvusvahelise prestiiži mõttes tohutu hüpe. Varasemate liiduvabariikide (sisuliselt liitriikide õigusteta provintside) asemel olid vähem kui 15 aastaga maailmakaardile ilmunud ühe maailma mõjukaima majandusliku ja poliitilise bloki täieõiguslikud liikmed. Kuidas iganes ka suhtuda Euroopa Liitu üldiselt – vaieldamatu tõsiasi on see, et ilma EL liikmelisuseta ei oleks viimases kahes laienemisringis liitunud riigid

(k.a. Eesti) kaugeltki nii tõsiseltvõetavad ja respektieritud rahvusvahelise kogukonna liikmed, nagu nad seda on täna.

Vahemeremaade **Malta** ja **Küprose** olukord oli KIE riikidega võrreldes mõnevõrra erinev. Ehkki kõik ülaltoodud argumendid kehtisid suuremal või vähemal määral ka nende puhul, oli toodud motiivide osakaal mõnevõrra teine. Malta ja eriti Küpros edestasid tuntavalt KIE riike (v.a. Sloveenia) oma majanduslikult arengutasemelt, ning seega argument oma majanduslikku arengut kiirendada ja eelkõige Euroopa abirahadele juurde pääseda ei olnud nende puhul nii tugev, kui KIE riikide puhul. Sedavõrra tugevamad olid poliitilised motiivid ja argumendid, aga ka soov oma rahvusvahelist prestiiži tõsta. Eelkõige Küprost kannustas liitumisel ka soov leida EL-lt abi ja toetust oma poliitilise probleemi lahendamisel (saare lõhestatus ja konflikt kahe suurema kogukonna, kreeka ja türki küproslaste, vahel). Selles osas tuleb küll tagantjärele nentida, et see lootus paraku ei täitunud – EL-ga liitumine ei aidanud konflikti lahendada ega saare lõhestatusest üle saada, vaid pigem tsementeeris seda veelgi.

Kokkuvõte

Kokkuvõtlikult võib nentida, et kui ühenduste algusaastatel pärast II maailmasõda domineerisid tugevalt julgeoleku kaalutlused, siis juba 1973.a Ühendkuningriigi liitumisega seonduvalt oli rõhk rohkem majanduslikel teguritel ning ühiskonna heaolu tagamise vajadusel. Suurriikide ning keskmiste ja väikeriikide motiivid liiduga ühinemisel on samuti varieerunud. Suurema kaalu on omandanud poliitilise stabiilsuse ja prestiiži tagamise vajadus, kuid ka majanduslikke motiive ei saa alahinnata, sest sageli ei ole riikidel piisavalt ressursse, et iseseisvalt tagada ühiskonna heaolu pidev kasv. Erisused ilmnevad ka suurriikide ja väikeriikide motiivides. Väikeriigid on kergemini nõus osa oma sõltumatuses loovutama, kuna saavutavad sellega riigi eksisteerimiseks vajalike teiste eesmärkide täitmise.